

DOI 10.31499/2618-0715.1 (8).2022.262709
УДК 364 - 78: 378.013.42

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ПРОФІЛАКТИКИ

Солнишкіна Аліна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи факультету медичних технологій діагностики та реабілітації Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5369-6350>

E-mail: solnyshkinaalina@gmail.com

У статті проаналізовано основні положення Державного стандарту соціальної послуги профілактики.

Розглянуто заходи на всіх рівнях профілактики, зазначено переваги та недоліки форм і методів профілактики.

Акцент зроблено на практичних проєктах з реалізації цього Стандарту.

Визначено принципи надання соціальної послуги профілактики, види профілактики та ресурси для впровадження стандарту в діяльність соціальних служб.

Проаналізовано напрямки профілактики та підходи до надання соціальної послуги.

Ключові слова: профілактика, соціальна послуга, державний стандарт, рівні профілактики, форми профілактики, попередження негативних явищ, здоровий спосіб життя, заходи в межах соціальної послуги профілактики, соціальна реклама.

PRACTICAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE STATE STANDARD OF SOCIAL SERVICE OF THE PREVENTION

Alina Solnyshkina, candidate of sociological sciences, PHD, Associate Professor of the Chair of social work of Faculty of medical technologies of Diagnostics and Rehabilitation, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5369-6350>

E-mail: solnyshkinaalina@gmail.com

At the scientific article an author analyzed main points and provisions of the State Standard of the social service of the prevention.

At the publication detailed scientific analysis is represented in such directions as: grades and levels of preventive measures, advantages and limitations of forms and methods of prevention in modern Ukrainian society.

An author made accent on practical projects concerning realization and implementations of this Standard.

The main and actual principles of provision of social service of prevention are analyzed in this article. Types of the prevention, resources for the implementation of this Standard to the practical activity of social centers are the main scientific priorities of this publication.

An author analyzed directions of social service of the prevention and theoretical and practical approaches of provision and implementation of the programs meaningfully and structurally.

Scientist analyzed main forms of submitting of the social service of the prevention such as: social advertising, lecture, video lecture hall, preventive conversation, social oriented debates, social and psychological trainings, The Theatre of Oppressed (Forum-Theatre), Methodology of "Living Library", mass events, social flash mobs, social promotions.

Also an author include to the content of this article peculiarities of involving of multidisciplinary team in the processes of the social prevention.

All events and projects analyzed after learning of the main actual stages and levels of the social prevention: primary level of the prevention, secondary level of the prevention, tertiary level of the prevention.

Keywords: *prevention, social service, the State Standard, levels of the social prevention, forms and methods of the prevention, warning and caution of social phenomena, healthy life style, events in the context of social service of the prevention, social advertising.*

Постановка проблеми. Сучасні економічні та політичні проблеми в українському суспільстві загострили процеси соціальної нерівності.

Військові дії на Сході України, пандемія COVID-19, соціальна поляризація населення призвели до зростання рівня соціально-психологічної напруги.

Посилення конфліктності та злочинності, адиктивної поведінки, безробіття обумовлюють необхідність упровадження ефективних технологій соціальної профілактики негативних явищ та підготовки висококваліфікованих кадрів для профілактики девіантної поведінки, запобігання негативних явищ.

Деадаптаційні процеси стимулюють залучати до профілактичної роботи мультидисциплінарну команду фахівців, які мають знання в галузі профілактики девіантної поведінки та її сучасних проявів.

Згідно з Наказом Міністерства соціальної політики України від 10.08.2015 за № 912, у межах Державного стандарту, послуга соціальної профілактики міститься у впровадженні комплексу заходів, спрямованих на попередження негативних соціальних і особистісних явищ та їх наслідків у суспільстві, та реалізується за допомогою соціально-психологічних, соціально-педагогічних, юридичних технологій та різноманітних форм та заходів [1].

Відповідно до Державного стандарту соціальної послуги профілактики, надання соціальної послуги зумовлене такими завданнями:

- превентивні дії із попередження виникнення соціальних проблем і негативних явищ та мінімізації ризиків їх загострення;
- просвітницька робота із формування ціннісних орієнтацій;
- соціальна мотивація до позитивних дій, змін стратегій поведінки, психоедукація з питань ефективного розв'язання складних життєвих обставин;
- оптимізація та мінімізація випадків рецидивів серед груп ризику;
- упровадження заходів із соціальної адаптації, реінтеграції та реабілітації представників груп ризику в українському суспільстві [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Надання ефективних соціальних послуг у громадах є пріоритетом соціальної роботи в умовах сьогодення.

Важливість розвитку ринку соціальних послуг досліджується в наукових роботах вітчизняних дослідників і науковців, таких як: Ю. Ажнюк, Т. Калита, С. Міщенко, Л. Сідельник, І. Чучка, Ю. Шаров, С. Ягудін та ін. [3]

Проблеми проведення заходів із соціальної профілактики активно обговорюються та розвиваються у дослідженнях вітчизняних учених, а саме:

- *педагогів* (О. Безпалько, Т. Воронцова, Т. Журавель, І. Зверева, А. Капська, В. Лютий, Т. Лях, В. Оржеховська, І. Пінчук, О. Пилипенко, В. Пономаренко, В. Сановська, Л. Шипіцина);
- *психологів* (Л. Бутузова, Ю. Калашников, Б. Лазоренко, Н. Сирота);

- *медиків* (Б. Ворник, І. Ільїнська, В. Покровський, О. Пурік, А. Щербинська);
- *соціологів* (О. Артюх, О. Балакірева, М. Варбан, Ю. Галустян) [4].
- Проблеми громадського здоров'я, здоров'язбережувальних технологій та соціальної профілактики активно розроблялися відомими вченими:
 - *філософами* (А. Бойко, Н. Гундарьова, В. Крюкова, О. Сахно);
 - *медиками* (М. Амосов, Н. Артамонова, А. Леонтьєва, Ю. Лісцин, Р. Мотилянська);
 - *психологами* (В. Бітенський, В. Братусь, М. Бурно, А. Личко, А. Маслоу, Н. Фелінська, Б. Херсонський);
 - *соціологами* (А. Габіані, В. Малярєнко, Т. Семігіна, С. Таратухін,) [5, с.14].

У практиці зарубіжної соціальної роботи – і в контексті науково-освітньої діяльності, і в практичній площині – соціальна профілактика є ключовим компонентом діяльності фахівця соціальної сфери.

Соціальна робота, яка сфокусована на профілактиці, має позитивний ефект у громаді.

Дослідники Бетті Рут, Естер Веласкес, Дорі Зіперштейн, Джеймі Віятт Маршалл, досліджуючи професійну літературу з розвитку послуги соціальної профілактики, відводять їй провідну роль у майбутньому.

Проте, на превеликий жаль, у сфері громадського здоров'я та в галузі ментального та психологічного здоров'я домінує медична модель, спрямована на лікування, а не на профілактику та попередження. Про це свідчать науковці Брайт, МакКейв та Рішел. [6, с.126].

Роздуми та пропозиції щодо означеного є дуже актуальними в умовах сьогодення у зв'язку із поширенням COVID-19.

Теоретик соціальної роботи Вуді стверджує, що рання практика в соціальній сфері була сфокусована на профілактиці негативних явищ та поширенні інформації про здоров'язбережувальні технології.

Соціальні працівники робили акценти на профілактичних заходах щодо людини та її навколишнього середовища.

Методи соціальної профілактики активно використовувалися при лікуванні та попередженні соціальних хвороб, відповідні технології застосовувалися в епідеміології.

На думку вчених Шванке та Єснера, соціальна профілактика є вагомим ресурсом для вивчення і розуміння таких явищ, як домашнє насильство, депресія, агресивна поведінка [6, с.128].

Джейн Адамс вважає, що при розбудові громад необхідно впроваджувати соціально-профілактичний підхід, який полягає в навчанні корисних навичок у просвіті, підвищенні потенціалу та можливостей соціалізації та адаптації.

За визначенням Національної Асоціації соціальних працівників, профілактика сприяє підвищенню рівня життя людини та її добробуту, водночас допомагає долати складні життєві обставини.

Упровадження заходів із соціальної профілактики визнане однією з ключових компетентностей соціального працівника [7, с. 226–227].

Нерозв'язаними проблемами ефективної імплементації послуги соціальної профілактики є питання підготовки висококваліфікованих кадрів, які володіють

методами соціальної профілактики та вмють застосовувати її інструменти на первинному, вторинному та третинному рівнях.

Мета статті – проаналізувати основні аспекти реалізації та імплементації Державного стандарту соціальної послуги профілактики, його переваги та недоліки у практичній діяльності фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Соціальна профілактика полягає у практичному впровадженні дієвих практик та заходів із профілактики девіантної поведінки, негативних явищ та моделей поведінки, які становлять небезпеку чи несуть загрозу.

Гадаємо, що позитивними моментами запровадження та практичного втілення Державного стандарту соціальної послуги профілактики на первинному, вторинному та третинному рівнях є слід вважати:

1. Виокремлення таких завдань первинної профілактики:

- мотивування до змін та застосування безпечних практик поведінки в соціумі;
- формування ефективної життєвої перспективи, навичок та вмінь прогнозування особистої поведінки з оцінкою її наслідків на стратегії розвитку особистості та життєву мету.

Це дуже актуально в умовах пандемії коронавірусу, коли людина прагне оволодіти навичками психологічної самопомоги та саморегуляції поведінки.

Сильною стороною вторинного рівня профілактики є посилення середовища, яке вчасно надасть підтримку та ресурси для подолання складної життєвої ситуації [1].

Для ефективного надання послуги соціальної профілактики важливі такі чинники:

- 1) розвиток соціального капіталу громади для надання підтримки вразливим категоріям населення;
- 2) залучення до розв'язання соціальних проблем та профілактики делінквентної поведінки та соціальних девіацій активних громадян населеного пункту або міста, громадських організацій, представників освітніх та медичних закладів тощо.

Це відповідає принципам та світовим стандартам здійснення практичної соціальної роботи.

Проте, на превеликий жаль, це не зазначено на третинному рівні послуги профілактики.

Третій рівень профілактики вимагає реалізації ефективних проєктів із залученням мультидисциплінарної команди, адже вразливі категорії в умовах сьогодення мають низький потенціал та можливості самостійно розв'язати питання щодо зміни поведінки та впровадження здоров'язберезувальних технологій.

Відповідно до Додатка 3 Державного стандарту соціальної послуги профілактики, основними формами надання послуги соціальної профілактики є такі заходи: лекція, бесіда, дебати, відеолекторій, тренінг, форум-театр, масова акція, соціальна реклама, «жива бібліотека» [1].

На першому рівні соціальної профілактики, вважаємо, ефективними є такі форми, як: форум-театр, тренінг, відеолекторій, масові акції, соціальна реклама та дебати.

На другому рівні доцільно застосовувати бесіди зі спеціалістами, лекції з елементами соціально-психологічного тренінгу, «живу бібліотеку».

На третьому рівні буде мати вплив «жива бібліотека» із залученням тих, хто має таку ж соціальну проблему, або тих, хто вже здолав складні життєві обставини; профілактичні бесіди під час упровадження аутич-технологій соціальної роботи, форум-театр та соціальна реклама із зазначенням контактів та адрес спеціалістів, кризових центрів, соціальних служб та громадських організацій, куди можна звернутися за допомогою або в разі необхідності кризового втручання.

Пропонуємо розглянути практичні аспекти впровадження форм соціальної профілактики.

Соціальна реклама має значний соціальний вплив у різних напрямках, її головне призначення – надати реципієнтам важливу інформацію про моделі поведінки, норми, приписи з метою залучення людей до розв'язання тих чи інших соціально важливих проблем, у тому числі інформування реципієнтів про різні важливі питання.

Повноцінна соціальна реклама містить такі компоненти:

- когнітивні – сюди входять символи, які є важливою інформацією для суспільства і впливають на логіку, сприйняття, пам'ять, уяву тощо;
- емоційні – образи, музичний супровід та інші елементи, що впливають на психічний стан реципієнта, його емоційність;
- комунікативний – може включати девіз, слоган, різні стійкі фрази, які може запам'ятати пересічна людина;
- мотиваційний – підвищує працездатність громадян, спонукає їх до змін, рішучі дії допомагають розв'язати проблему і таким чином створити нові цінності [8, с. 9].

Так, у межах практичної підготовки майбутніх соціальних працівників аналізуємо зі студентами вітчизняні та зарубіжні зразки соціальної реклами відповідно до цих компонентів. У процесі практичного заняття визначаємо переваги та недоліки ролика, буклета чи плаката, цільову аудиторію, методи привернення уваги до актуальної соціальної проблеми.

Імпровізовані лабораторії соціальної реклами проходять ефективно та продуктивно.

Студенти отримують знання та освоюють техніки розробки і створення соціальної реклами, вивчають світовий досвід створення соціальної реклами профілактичного напрямку.

Для навчання та просвіти молоді з актуальних питань попередження правопорушень та девіантної поведінки варто проводити соціально-психологічні тренінги, зокрема нами апробовано:

- 1) тренінги з ефективного працевлаштування;
- 2) тренінги з профілактики стресу та емоційного вигорання;
- 3) тренінги з профілактики булінгу в шкільному середовищі із запрошенням представників підрозділів ювенальної превенції міста Дніпро;
- 4) тренінги «Я і моя поліція» із демонстрацією анімаційних фільмів, створених професійними правозахисниками;

5) участь у проведенні «Маршруту Безпеки» – ефективного інструменту з профілактики ВІЛ / СНІДу з елементами інтерактивних ігор та психологічного тренінгу.

Заняття для підготовки студентів – майбутніх соціальних працівників – проходять із елементами соціально-психологічного тренінгу та із застосуванням таких форм, як лекція та відеолекторій.

При проведенні відеолекторію необхідно обов'язково обговорювати із молоддю документальний чи художній фільм, який був запропонований для перегляду. Перед соціальним кіноклубом завжди подається соціальний контекст та введення в проблематику фільму.

У 2022 році нами імплементовано в навчальний процес студентів факультету медичних технологій діагностики та реабілітації за спеціальністю «Соціальна робота» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара методика під назвою «Театр Пригноблених».

«Театр пригноблених» (Theatre of the Oppressed) – це театральна методика, яка була створена бразильським режисером та політиком Аугусто Боалем у 1960-х рр. ХХ століття під час диктатури у Бразилії [9].

За допомогою «Театру пригноблених» Боаль прагнув створити безпечний простір для участі кожного у творчому процесі та обговорення й розв'язання соціально-економічних проблем людей, які страждають від пригноблення та несправедливості [9].

Одним із найпопулярніших форматів «Театру Пригноблених» є Форум-театр. Пройшовши навчання з організації «Театру Пригноблених», авторка статті впроваджує цю технологію для привернення уваги до актуальних соціальних проблем вразливих категорій населення.

Разом зі студентами розробляються сценарії театралізованих виступів з питань соціального захисту вразливих категорій. Студенти дізнаються про історію, філософію «Театру Пригноблених», ролі та основні етапи проведення, вправи для акторів та методи роботи із соціальними історіями.

У лютому 2022 року для студентів третього курсу були проведені заняття із таких тем з організації Форум-театру:

- «Права Людини і Форум-театр»;
- «Декларація принципів Міжнародної організації пригноблених» спільне читання та обговорення;
- «Структура Форум-театру, етапи підготовки для створення вистави»;
- «Ролі в «Театрі Пригноблених» (Джокер, Антагоніст, Протагоніст, Спостерігачі)»;
- «Взаємодія із глядачами та важливість деролінгу в Форум-театрі».

«Театр Пригноблених» – це важлива соціальна технологія, яка використовується в соціальній роботі із профілактики негативних явищ та при захисті прав людини.

Мета Форум-театру – через історії, сторітелінг, образи передати важливу соціальну проблему, «зробити видимими» проблеми вразливих категорій населення або застерегти від необачних дій за допомогою історії на сцені.

Соціальна проблема, яка актуалізована та обговорюється на публічних аренах, має шанс бути розв'язаною більш швидше та ефективніше.

Форум-театр та його ефективне обговорення в громаді може призвести до зміни моделей поведінки, розвитку критичного мислення.

Планується створення та втілення на сцені соціальних історій та обговорення їх із студентською аудиторією.

З 2018 року авторкою статті в навчальний процес активно впроваджується методика «Жива бібліотека».

У світовій практиці цей метод застосовується для привернення уваги до соціальних проблем дискримінованих груп або в профілактичних заходах. Також «Жива бібліотека» використовується з метою профорієнтації. Так, для студентів – майбутніх соціальних працівників – виступали в ролі «живої книги» працівники благодійної організації «100 % життя», представниці служби пробації Чечелівського району міста Дніпро, керівник та інспектори відділу ювенальної превенції ГУНП у Дніпропетровській області.

Інтерактивна методика «Жива бібліотека» дозволяє запобігати поширенню стереотипів та стигматизації в громадах.

Також модель «Живої бібліотеки» зможе стати поштовхом до зміни життя, оскільки на такі зустрічі запрошуються активні громадяни громади, молоді люди, які досягли успіхів. Живу книгу можна читати протягом 30 хвилин, потім переходити до іншої.

Для проведення цієї методики необхідний простір, модератор, який слідкує за часом, 4–5 «живих книжок» (героїв із цікавими життєвими історіями) та 20–25 учасників проекту. Кожен, хто прийшов на профілактичний захід, повинен «прочитати» всі книжки.

Найяскравішим прикладом мотивації слугували «живі книги», учасники соціальних проектів, які є внутрішньо переміщеними особами або ветеранами ООС. Їх історії завжди викликають інтерес та обговорення.

Для реалізації та практичного впровадження соціальної послуги профілактики необхідно залучати широке коло спеціалістів та волонтерів.

В усіх просвітницьких профілактичних заходах використовується принцип «Рівний-рівному».

При впровадженні заходів соціальної профілактики та при практичній імплементації у практичну діяльність застосовуються принципи толерантності, взаємоповаги, добровільності.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, соціальна послуга профілактики використовується не тільки для протидії передачі соціально небезпечних захворювань, а і для залучення молоді до соціально відповідальної діяльності, волонтерської діяльності, для проведення усвідомленого та наповненого сенсами та користю дозвілля.

Активна імплементація цієї послуги в сучасних умовах призводить до зміни поведінкових моделей та впровадження в практичну діяльність інноваційних технологій соціальної профілактики.

Навчання соціальних працівників методам та формам, зазначеним у науковій статті, є актуальним напрямком соціальної освіти сьогодення.

Мотивація до змін, набуття нових навичок та зміна моделей поведінки вимагають теоретичних та практичних знань у таких сферах, як: громадське здоров'я, технології соціальної роботи, методи соціальної роботи, вікова психологія тощо.

Кризова ситуація в Україні, пандемія коронавірусу загострили сімейні конфлікти.

Таким чином, проведення профілактичних заходів, спрямованих на зміцнення сімейних цінностей та набуття корисних навичок у сфері охорони здоров'я, наразі є пріоритетом для автора цієї статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт соціальної послуги профілактики : наказ М-ва соціальної політики України від 10 серп. 2015 р. № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> (дата звернення 25.01.2022).
2. Послуга соціальної профілактики. *Нижньовербівська сільська рада* : веб-сайт. URL: <https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua/useful-info/posluga-sotsialnoi-profilaktiki> (дата звернення 25.01.2022).
3. Дубич К. В. Сучасна система надання соціальних послуг України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015, № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=821> (дата звернення 25.01.2022).
4. Лях В. В. Стратегії та моделі профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі. URL : <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/17719/6/ljax2.pdf> (дата звернення 25.01.2022).
5. Вакуленко О. В. Теоретичні стратегії і моделі профілактики негативних явищ та ФЗСЖ. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2017. Вип. 23. С. 14–19. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_5 (дата звернення 25.01.2022).
6. Shaping the Future of Prevention in Social Work: An Analysis of the Professional Literature from 2000 through 2010 / B. J. Ruth, E. E. Velasquez, J. W. Marshall, D. Ziperstein. *Social Work*. 2015. April, №60(2). P. 126–134. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4888782/> (дата звернення 25.01.2022).
7. McCave E. L., Rishel C. W. Prevention as an Explicit Part of the Social Work Profession: A Systematic Investigation. *Advances in Social Work*. 2011. Vol. 12. P. 226–240.
8. Сало Я. В., Іванова Є. О. Соціальна реклама як комунікаційний ресурс управління. *International Scientific Journal «Internauka». Ser. Economic Sciences*. 2021. № 12. P. 1–16. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16400159486856.pdf> (дата звернення 25.01.2022).
9. ПРО МЕТОДИКИ ТЕАТРУ ПРИГНОБЛЕНИХ. *ТЕАТР ДЛЯ ДІАЛОГУ* : ВЕБ-САЙТ. URL: <HTTP://TDD.ORG.UA/UK/PRO-METODIKU-TEATRU-PRIGNOBLENIH> (ДАТА ЗВЕРНЕННЯ 25.01.2022).

REFERENCES

1. Derzhavnyj standart socialnoyi poslugy profilaktyky. (2015). № 912. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> [in Ukrainian].
2. Nyzhnoverbivska silska rada. (2020). *Posluga socialnoyi profilaktyky* Retrieved from <https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua/useful-info/posluga-sotsialnoi-profilaktiki> [in Ukrainian].
3. Dubych, K. V. (2015). Suchasna systema nadannya socialnykh poslug Ukrayiny. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, 3. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=821> [in Ukrainian].
4. Lyakh, V. V. (n. d.). *Strategiyi ta modeli profilaktyky negatyvnykh yavyschch u molodizhnomu seredovyschchi*. Retrieved from <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/17719/6/ljax2.pdf> [in Ukrainian].
5. Vakulenko, O. V. (2017). Teoretychni strategiyi i modeli profilaktyky negatyvnykh yavyschch ta FZSZh. *Naukovyj chasopys Natsionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova. Seriya 11: Socialna robota. Socialna pedagogika*, 23, 14–19 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_5 [in Ukrainian].
6. Ruth, B. J., Velásquez, E. E., Marshall, J. W., & Ziperstein, D. (2015, April). Shaping the Future of Prevention in Social Work: An Analysis of the Professional Literature from 2000 through 2010. *Social Work*, 60 (2), 126–134. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4888782/> [in English].
7. McCave E. L., Rishel C. W. (2011) Prevention as an Explicit Part of the Social Work Profession: A Systematic Investigation. *Advances in Social Work*, 12, 226–240 [in English].
8. Salo, Y. V., & Ivanova, Ye. O. (2021). Socialna reklama yak komunikatsijnyj resurs upravlinnya. *International Scientific Journal «Internauka». Series: Economic Sciences*, 12, 1–16 Retrieved from <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16400159486856.pdf> [in Ukrainian].
9. Teatr dlia dialohu. Pro Metodyky Teatru Prygnoblenykh. (n. d.). URL: <http://tdd.org.ua/uk/pro-metodiku-teatru-prignoblenih> [in Ukrainian].